

Adam Hobzik

Totalitarismus, politická ideologie v právu

Tato práce má za cíl osvětlit různé podoby totalitarismu ve spojení s politickou mocí. Formulovat jeho základy, příčiny, průběh i následky a to zejména ve vztahu k právu. Práce je rozdělena do několika následujících témat a podtémat:

1. Teorie totalitarismu
2. Srovnání moderní demokracie a totalitarismu
 - rozdělení moci
 - politická ideologie
 - princip kompromisu
 - princip překročení prahu násilí
 - funkce médií
3. Postavení jednotlivce v totalitarismu
4. Totalitarismus pravice a levice
5. Nedokonalost totalitárních režimů

1. Teorie totalitarismu

Základní otázkou, od které se bude odvíjet celá tato práce, zní: V čem spočívá fenomén totalitarismu?

Raymond Aron ve své knize „Demokracie a totalitarismus“ uvádí pět základních prvků¹ a odpoví na tuto otázku:

1. *Fenomén totalitarismu patří k režimu, který poskytuje jedné straně monopol na politickou činnost.*
2. *Monopolitní strana je vedena nebo vyzbrojena ideologií, která přikládá absolutní autoritu a která se v důsledku toho stává oficiální pravdou.*
3. *K šíření této oficiální pravdy si pak stát vyhrazuje monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, rádio, televize, tisk, jsou řízeny a ovládány státem a těmi, kdo ho zastupují.*
4. *Většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se jistým způsobem součástí státu samého. Protože stát je neoddělitelný od své ideologie, je většina profesních aktivit zabarvena oficiální pravdou.*
5. *Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.*

Těchto pět bodů se vzájemně prolíná, proto je nebudu rozebírat jednotlivě, ale ve spojitostech. Aron k těmto prvkům dodává ještě další dva, které stojí nad nimi a které označuje za východisko totalitarismu. Jsou jimi buď monopol strany, nebo ideologický teror. Já však souhlasím jen s první částí, protože se domnívám, že ideologický teror z monopolu strany vychází a je mu podřízen, stejně jako předešlých pět bodů a není tedy nezbytným znakem totalitarismu. Na důkaz bych uvedl fašistickou Itálii, která zdaleka nedosahovala míry teroru, jakou se mohl „chlubit“ sovětský svaz nebo hitlerovský režim.

Z těchto dvou Aronových hlavních znaků se tedy zaměřím především na ten první: Monopol strany.

2. Srovnání moderní demokracie a totalitarismu

Monopol jedné strany je sice hlavním znakem totalitarismu, ale nikoliv jediným. Další znaky z tohoto monopolu vycházející uvedu na srovnání s moderní demokracií. Konkrétní kontrasty těchto dvou státních zřízení by měly nejlépe osvětlit podstatu jejich rozdílu.

V praxi vláda jedné strany znamená spojení moci zákonodárné, výkonné a soudní.

Administrativa státu tak ke své funkci zajišťovatele zákona přebírá další úkol. Justice a policie, jejíž původním smyslem je bránit občanům ve vzájemném otevřeném konfliktu, nyní toto své poslání podřídila poslání vyššímu: Ideologii strany.

Ideologie, ať je již její náplň jakákoliv, je v totalitárním státu nepostradatelná. Důvod této nepostradatelnosti spočívá v samotném udržení monopolu na legitimní politickou aktivitu. V běžné demokracii je možná pluralita názorů a tím pádem i přiznání práva na existenci různým politickým stranám.

¹Aron, Raymond - Jochmann Vladimír, Demokracie a totalitarismus. Vydání druhé. Brno: Atlantis, 1993, s. 158.

Pokud se tento stav změní, je nutné pro něj mít důvod - monopolní strana musí čelit otázce, proč vládne sama. A právě ideologie je argumentem, který ji u moci drží.

Držení moci obhajuje nejvyššími cíly, jejichž součástí je často vytvoření homogenizované společnosti, které však není možné za předpokladu respektování práv opozice. Opozice je tedy postavena mimo zákon, což přináší nesvobodu názoru a jeho následnou represii.

Zde jsme se dostali k samotným kořenům rozdílu demokracie a totalitarismu. Oba tyto směry charakterizují dva principy. Duchem demokracie je *princip kompromisu*, tzn. maximální snaha o dohodu, přičemž tato dohoda je uzavřena dobrovolně a tedy bez tlaku v podobě hrozby násilí. V tomto smyslu také Aron definuje demokracii jako¹ „*režimy, v nichž existuje ústavní organizace pokojného soutěžení o výkon moci*“.

V souladu s tímto výrokem také tvrdí, že rozdíl mezi mocí demokratickou a totalitní spočívá v druhu získání moci a v době trvání jejího výkonu.

Zatímco demokracie zajišťuje ono pokojné získání moci volbami a její zástupce je připraven tuto moc předat svým následovníkům, v totalitním režimu získání moci často předchází revoluce a tím pádem i uchopení moci (ovšem nemusí to být pravidlem, např. hitlerovská strana při převzetí moci r. 1933 postupovala podle ústavy. Její duch však záhy znásilnila, např. odstraněním opakovaných voleb). Zástupce pak neuvažuje o jejím dalším dělení nebo předávání, naopak se svoji pozici snaží upevnit a to na co nejdelší dobu. To mimo jiné znamená, že zástupce moci (i když v této situaci se už daleko spíše jedná o moc samu) je připraven svoji pozici hájit i násilím. Tato připravenost přináší princip, který už jednou zmínil i sám Aron ve svém dělení a jímž je *princip překročení prahu násilí*.

Překročení prahu násilí režimu samozřejmě přináší mnoho nepříznivých okolností, zvláště pak odpor lidí k režimu samotnému. V této chvíli jsou pro totalitní moc důležitá média. Jejich funkce je v tomto ohledu nekriticky obhajovat zájmy režimu, špinit jeho odpůrce a manipulovat s masou tak, aby s rozhodnutími strany souhlasila. A ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že síla médií nedokáže přehlušit skutečnost a její zážitek, není to pravda. Ale k důkazu tohoto tvrzení se dostanu až v příští kapitole.

3. Postavení jednotlivce v totalitarismu

Pokud bych se měl vžít do postavení jednotlivce v totalitním státu, zjistil bych, že k moci mám tyto vztahy:

1. Nemožnost reálně zasáhnout do jejího uspořádání
2. Respekt
3. Nejistota vlastních práv

První bod je jasný. Nemožnost volit jinou stranu, než monopolní, znamená, že ať volit budu nebo ne, výsledek to nijak neovlivní. A samotná účast na moci je podmíněna absolutní loajalitou ideologii.

Bod druhý by se dal vykládat různě. Respektem v tomto kontextu nemyslím toleranci nebo netoleranci režimu, ale fakt, že mé svobodné myšlení a vyjadřování je vždy omezeno hranicemi ideologie a jejich překročení znamená trest. Což mě staví do dvou různých pohledů: Buď budu k ideologii skutečně upřímně loajální a budu v ní tedy věřit, nebo se postavím na odpor. Odpor však znamená neustálý strach.

A s těmito dvěma pojmy, vírou a srachem, totalitní systém operuje a skrze média je

¹Aron, Raymond - Jochmann Vladimír, Demokracie a totalitarismus. Vydání druhé. Brno: Atlantis, 1993, s. 41.

umocňuje. Díky nim je pak zřetelný model politické konformity, který je považován za správný a pod hrozbou strachu zároveň nepřekročitelný. Výzkumy udávají, že tato konformita má nezvykle vysoký účinek. Podle statistiky psychologa Solomona Ashe¹ je bezmála 40% lidí schopno označit jasnou nepravdu za pravdu, pokud bude stejně jednat i jejich okolí. A média přesně tento dojem okolí vytvářela. Není proto divu, že totalitní režimy byly i ve dvacátém století schopny přežít desítky let: Když k těmto čtyřiceti procentům připočteme počet lidí, kteří v ideologii opravdu věřili, pohodlně dostaneme nadpoloviční většinu.

Bod třetí navazuje na bod druhý. Ať už budu respektovat režim z pozice víry či strachu, stejně nikdy nebudu mít jistotu vlastních práv - důkazem jsou např. vykonstruované procesy. Pro totalitní režimy je totiž důležitější cíl ideologie, než práva jednotlivce. Přeformulovaně by tento výrok mohl znít: Právo jednoho člověka nekončí u práv člověka druhého, ale u hranice, kterou je jeho loajalita k režimu.

Takto by se dala obecně charakterizovat práva jednotlivce v totalitním státu. Avšak když se podíváme blíže, zjistíme, že tento vztah jednotlivce a státu není pevný, stejně jako nejsou pevně dána pravidla jednotlivých režimů. Podle jejich rozlišení je tedy dělíme na dva hlavní směry.

4. Totalitarismus pravice a levice

Tyto dva směry totalitních režimů se dělí už v základech, na kterých jsou postaveny. Srovnám zde tedy opět několik základních bodů, kterými se liší. Těmito body budou:

1. Ideologické východisko
2. Postavení jednotlivce ve společnosti
3. Příslušnost k ideologii
4. Důvody nátlaku a násilí

1. *Ideologické východisko*²

Levicové zaměření v totalitním systému znamená, že ideologie je postavena na myšlence absolutního humanismu, solidarity a rovnosti.

Naopak pravicový extremismus je založen na vidině kolektivní entity, státu, národa nebo rasy. Z těchto východisek pak vyplývají další:

2. *Postavení jednotlivce ve společnosti*

Levice: Lidé jsou si maximálně rovni, člověk je od své přirozenosti dobrý a dokonalý.

Pravice: Lidé z vyvolené skupin jsou lepší, než ostatní. Člověk sám o sobě je slabý a zkažený, režim musí usilovat o jeho neustálou nápravu.

3. *Příslušnost k ideologii*

U levice mohl být příslušníkem každý, narozdíl od pravice je v tomto směru univerzální.

Pravice: Příslušníkem skupiny se člověk nemůže stát svým názorem. Příslušnost je daná původem.

¹Ash, Solomon, Wikipedia. Dostupný z: http://en.wikipedia.org/wiki/Asch_conformity_experiments

²Talmon, J.L - Kuchtová Jana. O původu totalitní demokracie. Praha: Sociologické nakladatelství 1998, s. 20.

4. *Důvody nátlaku a násilí*

Levice používala násilí jako prostředek k urychlení společenského vývoje, zatímco pravice pro nápravu nedokonalého člověka a zabránění jeho neukázněností.

Ačkoliv se totalitarismus vyvíjel paralelně v obou těchto podobách, zatím se mu nikdy nepodařilo uspět. Důvody tohoto neúspěchu jsou tématem poslední kapitoly.

5. **Nedokonalost režimů**

Ať už měl totalitarismus podobu pravicovou či levicovou, svým extrémním smýšlením vždy předznamenal dráhu svého osudu. Dvěma „kamery úrazu“ těchto systémů bylo porušení pravidel respektujících lidská práva nebo ekonomické myšlení.

Oba systémy porušovaly oba tyto principy, ale důležitý je poměr: Zatímco krizi levicového totalitarismu zavinilo centrální plánování a demotivace lidí, v pravici krizi způsobilo porušení zásady rovnosti mezi lidmi, jež ve svém důsledku vedlo až ke druhé světové válce.

Přesto si myslím, že tímto vývojem - skrz totalitní vlády, násilí a války - bylo nutné projít. Aby byla uznána síla demokracie a v historii se vždy dal nalézt důkaz o tom, kam snahy o realizaci těchto extrémních ideologií vedou. A stejně tak by toto tvrzení mohlo platit i pro právo. Teprve když o svá práva přijdeme, zjistíme jak moc jsou důležitá. Nebudu se snažit o nějaké prognózy, ale když se podívám na dnešního člověka, zatím to vypadá, že o svá základní práva už bojovat nemusí.

A s tímto pozitivním tvrzením a pohledem na věc bych zároveň celou práci i rád ukončil.